

ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

"Ο οικοτουρισμός είναι μία εναλλακτική μορφή τουρισμού που εμπνέεται κυρίως από τη φυσική ιστορία μιας περιοχής, αλλά και τις τοπικές πολιτιστικές παραδόσεις (indigenous cultures). Ο οικοτουρίστας επισκέπτεται σχετικά μη ανεπτυγμένες περιοχές με πνεύμα εκτίμησης, συμμετοχής και ευαισθησίας. Ο οικοτουρίστας κάνει συνετή χρήση των φυσικών πόρων και της άγριας ζωής και συνεισφέρει στην περιοχή που επισκέπτεται, μέσω εργασίας ή οικονομικών πόρων που διοχετεύονται κατευθείαν στην προστασία της φύσης και στην οικονομική ευημερία των ντόπιων." (Ziffer,1989)

Παρακάτω, θα αναφερθώ στον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιείται ο οικοτουρισμός, στα οφέλη που έχει για την κοινωνία και τον άνθρωπο καθώς και στην ανάγκη και στους τρόπους διάδοσης του.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Οικοτουρισμός, πράσινο-εναλλακτικός τουρισμός, προστασία, φύση, περιβάλλον, κοινωνία, οικολογική συνείδηση, ευαισθησία.

ΠΩΣ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΕΙΤΑΙ Ο ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Χωρίς αμφιβολία ο οικοτουρισμός είναι εκδήλωση, στην οποία το άτομο αναζητά για τις ευχάριστες διακοπές του τουριστικά καταλύματα που λειτουργούν με οικολογικούς κανόνες και κάτω από ένα καθεστώς που σέβεται τη φύση.

Ένα οικολογικό ξενοδοχείο ή κατάλυμα έχει κάνει σημαντικές περιβαλλοντικές βελτιώσεις στη δομή κατασκευής και στην λειτουργία, προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι επιπτώσεις στο περιβάλλον. Είναι ένα πράσινο ξενοδοχείο φιλικό προς το περιβάλλον που ακολουθεί τις πρακτικές της πράσινης νοοτροπίας και ο σχεδιασμός του εμπνέεται από τη χρήση των παραδοσιακών μεθόδων κατασκευής.

Μερικά χαρακτηριστικά για ένα πράσινο ξενοδοχείο είναι τα εξής: ανανεώσιμες πηγές ενέργειας όπως η ηλιακή ή αιολική ενέργεια, ενεργειακά αποδοτικός φωτισμός με φώτα τεχνολογίας LED, βιοκλιματικό design και σχεδιασμός χώρων με βάση την εξοικονόμηση ενέργειας, βιολογικά-τοπικά προϊόντα, 100% οργανικό βαμβάκι, σεντόνια, πετσέτες και στρώματα, βιολογικό σαπούνι, κάδοι ανακύκλωσης.

Τα οικολογικά καταλύματα δεν είναι απαραίτητα τα αγροτουριστικά όπως πολύ λανθασμένα πιστεύει ένα μεγάλο ποσοστό του κόσμου, ούτε αυτά στα οποία μειώνονται οι ανέσεις των επισκεπτών προκειμένου αυτοί να νιώσουν πιο κοντά στη φύση. Ένα οικολογικό ξενοδοχείο μπορεί να συνδυάσει επιτυχώς παράγοντες όπως η πολυτέλεια, η άνεση, το λογικό κόστος διαμονής και η οικολογική συνείδηση και διαχείριση.

Ωστόσο, ακόμα και αν το ξενοδοχείο που επέλεξε κάποιος για τις διακοπές του, δεν έχει οικολογικό χαρακτήρα, μπορεί να κάνει πιο «πράσινες» τις διακοπές του ακολουθώντας ορισμένες στρατηγικές, όπως να μην αφήνει το νερό να τρέχει στο μπάνιο και να συντομεύει τη διάρκεια του ντους, όταν αποχωρεί από το δωμάτιο του να βεβαιωθεί ότι διέκοψε τη λειτουργία του κλιματιστικού ή της θέρμανσης, ότι έκλεισε τα φώτα και τις ηλεκτρικές συσκευές.

Μέρος του οικοτουρισμού μπορεί να είναι επίσης η ενασχόληση του ανθρώπου με τη φύση με γνωστά οικολογικά θέματα που σχετίζονται με την προστασία της θαλάσσιας και της χερσαίας ζωής και οι δραστηριότητες για την ανάδειξη περιβαλλοντικών θεμάτων που χρειάζονται ιδιαίτερη οικολογική προσέγγιση από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Στον οικοτουρισμό ανήκουν οικολογικές δράσεις όπως η δενδροφύτευση και οι οργανωμένες δραστηριότητες καθαρισμού του δασώδους και του θαλάσσιου χώρου.

Επίσης συγκαταλέγονται εκδηλώσεις, όπως η ανταλλαγή ενδιαιτημάτων, ο αγροτουρισμός, το παρατηρητήριο της φύσης, η φυσική παραγωγή με οικολογικό τρόπο, η εμπορία φυσικών προϊόντων αλλά και ο τουρισμός σε παραδοσιακούς οικισμούς. Ανήκει σε αυτόν τον περιβαλλοντικό τουρισμό ο λαογραφικός, η ελεύθερη στη φύση και περιορισμένη για οικολογικούς λόγους διαμονή αλλά και ο συστηματικός

ομαδικός τουρισμός με εξορμήσεις στην ύπαιθρο. Σε κάθε μορφή αυτού του τουρισμού, ενυπάρχει, όπως γίνεται κατανοητό το κίνητρο για τη φύση και η αγάπη για την οικολογία.

Στην πρώτη περίπτωση ο τουρισμός ανάγεται σε κίνημα που στοχεύει στην οικολογική και κοινωνική ευρύτητα του χρήστη. Έτσι το άτομο που συμφωνεί με άλλους για ανταλλαγή κατοικιών στην πραγματικότητα υπερθεματίζει έναν τουρισμό στον οποίο λείπει το κερδοσκοπικό στοιχείο και αναδεικνύει μια ταξιδιωτική ψυχαγωγία στην οποία ενυπάρχει το συνεργατικό πνεύμα.

Ο οικοτουρισμός τώρα ως αγροτουρισμός είναι δράση θεμελιωμένη στη φυσική ανάγκη για ενεργό τουρισμό σε προορισμούς που προσφέρονται ευκαιρίες για εναλλακτικές εργασίες.

Το παρατηρητήριο είναι ένας άλλος τουρισμός, ο οποίος στηρίζεται στη φυσική έκπληξη και στη χαρά που προσφέρει στον οικολογικό επισκέπτη η θέα της φύσης.

Παραπλήσιος τουρισμός τέλος είναι ο αρχαιολογικός τουρισμός ο οποίος, όπως και εκείνος σε παραδοσιακούς οικισμούς, έχει ως αντικείμενο τον φυσικό πολιτισμό.

Έτσι, γίνεται κατανοητό πως ο οικολογικός τουρισμός αποτελεί στην ουσία μια ωφέλιμη εξόρμηση του ανθρώπου στο περιβάλλον, με τη βοήθεια της οποίας συνδυάζει από τη μια την ψυχαγωγία με φιλικές προς τη φύση δραστηριότητες και προσφέρει από την άλλη περιβαλλοντικές υπηρεσίες που θεραπεύουν προβλήματα της φύσης.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ-ΟΦΕΛΗ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οι θετικές επιδράσεις της ανάπτυξης του οικολογικού τουρισμού εντοπίζονται σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό, περιβαλλοντικό επίπεδο. Σε επιχειρηματικό επίπεδο, ο εναλλακτικός τουρισμός συμβάλλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Αυτό είναι καθοριστικό για τις ευαίσθητες, από άποψη εργασίας, κοινωνικές ομάδες των νέων και των γυναικών. Μπορεί να ενεργοποιήσει άμεσα θέσεις εργασίας μέσω ξενοδοχείων, εστιατορίων, αλλά και έμμεσα με την παροχή αγαθών και υπηρεσιών που χρειάζονται από τις επιχειρήσεις που σχετίζονται με τον εναλλακτικό τουρισμό.

Η ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού συμβάλλει τα μέγιστα στην τοπική, περιφερειακή ανάπτυξη αφού η ύπαρξη του συντελεί στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, μέσω της δημιουργίας της απαραίτητης τουριστικής υποδομής, η οποία εναρμονίζεται με το φυσικό περιβάλλον. Αναπτυξιακά έργα υποδομής που πιθανά να καθυστερούσαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα, υλοποιούνται εξαιτίας της τουριστικής ανάπτυξης. Σ' αυτά τα έργα περιλαμβάνονται βελτιώσεις σε θέματα υγιεινής και συγκοινωνιών, δίκτυα παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, παροχής τηλεπικοινωνιών, νέες αθλητικές και αναψυχικές εγκαταστάσεις, εστιατόρια, δημόσιοι χώροι, καθώς και μία μαζική εισροή καλύτερης ποιότητας αγαθών και ειδών διατροφής. Η περιφερειακή ανάπτυξη συνδυάζεται με την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος, δεν δρα ανταγωνιστικά προς τους φυσικούς πόρους. Αντίθετα, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση τόσο των μόνιμων κατοίκων όσο και των επισκεπτών στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η επαφή του τουρίστα-επισκέπτη με τα οικοσυστήματα εντείνει την οικολογική συνείδηση και ευαισθητοποίηση με σκοπό την ενεργό συμμετοχή του στην προστασία της φύσης.

Ο οικοτουρισμός, όπως γίνεται αντιληπτό, ευνοεί την πράσινη ανάπτυξη και ενισχύει την πρόοδο μικρών μονάδων τουριστικής παραγωγής που ελέγχονται από τον τοπικό πληθυσμό με ότι αυτό συνεπάγεται για το βιοτικό τους επίπεδο και τη σχέση τους με το περιβάλλον. Η εκμετάλλευση του πλούτου της περιοχής γίνεται από τους ντόπιους επιχειρηματίες, που δεν παραβλέπουν την πολιτιστική κληρονομιά. Έτσι δίνεται η ευκαιρία στην τοπική κοινωνία να αναπτύξει και να διατηρήσει τη λαογραφία, την τοπική αρχιτεκτονική, να αναβιώσει εργασίες και τέχνες ξεχασμένες για να παράγει παραδοσιακά προϊόντα, τοπικά έθιμα και να οργανώσει πολιτιστικές εκδηλώσεις. Όλα αυτά συντηρούν και δεν αλλοιώνουν το χαρακτήρα της περιοχής, αναδεικνύοντας τη διαφορετικότητα και την μοναδικότητα του κάθε τόπου. Θεωρητικά ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ο τουρισμός που στην ιδανική περίπτωση ισοκατανέμει τους τουρίστες και το σύνολο της τουριστικής δραστηριότητας σε όλους τους μήνες του έτους αμβλύνοντας έτσι το πρόβλημα της τουριστικής εποχικότητας και τη διαφοροποίηση των τουριστικών περιόδων, που ως γνωστόν, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού. Αποτελεί λύση για την αποκέντρωση του τουριστικού κυκλώματος, καταργεί την τοπική και χρονική υπερσυγκέντρωση τουριστών, αλλά και για την μείωση του κοινωνικού κόστους ανάπτυξης του τουρισμού αστικών περιοχών

που έχει επιφέρει ο μαζικός τουρισμός. Ακόμα, ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί πηγή εσόδων για την οικονομία. Οι κύριες θετικές οικονομικές επιδράσεις σχετίζονται με κέρδη συναλλάγματος και τις συνεισφορές στα κρατικά έσοδα. Οι τουριστικές δαπάνες, η εξαγωγή και εισαγωγή σχετιζόμενων αγαθών και υπηρεσιών επιφέρουν έσοδα στην οικονομία της χώρας που φιλοξενεί τους τουρίστες.

Τα ταξίδια φέρνουν τους ανθρώπους, διαφορετικών πολιτισμών, σε επαφή μεταξύ τους. Λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα του εναλλακτικού τουρισμού, μπορεί να δημιουργηθεί σιωπηρά ένα κλίμα κατανόησης ανάμεσα στους ανθρώπους και στους πολιτισμούς και να προωθηθούν πολιτιστικές ανταλλαγές ανάμεσα στους «φιλοξενούμενους» και τους «οικοδεσπότες». Με τον τρόπο αυτό, αυξάνονται οι πιθανότητες για τους ανθρώπους να αναπτύξουν αμοιβαία συμπάθεια και κατανόηση και να μειωθούν οι προκαταλήψεις. Έτσι, ο εναλλακτικός τουρισμός λειτουργεί κι αυτός ως μέσο για τη διατήρηση της ειρήνης.

Ο οικοτουρισμός ως αγροτουρισμός δίνει επιπλέον τη δυνατότητα στον οικοεπισκέπτη να κατακτήσει περιβαλλοντικές δεξιότητες και συμβάλλει στην εξοικειώσή του με αγροτικές εργασίες. Αποτέλεσμα αυτής της οικολογικής εμπειρίας είναι η συμμετοχή του ατόμου που προτιμά τον εναλλακτικό τουρισμό, στην πρωτογενή παραγωγή και η ανάδειξη του μεγάλου ρόλου του αγρότη.

Όσον αφορά τα οφέλη για τον οικοτουρίστα, οι δύσκολες συνθήκες ζωής των μεγάλων πόλεων δημιουργούν στους ανθρώπους έντονη επιθυμία να βρεθούν κοντά στην φύση για να απολαύσουν την γαλήνη, την ησυχία αλλά και το διαφορετικό τρόπο ζωής που τους. Ο επισκέπτης αποφεύγει τον συνωστισμό, το θόρυβο, την αισχροκέρδεια των ανεπτυγμένων και ήδη κορεσμένων τουριστικών περιοχών με στόχο την ψυχολογική του ικανοποίηση και να περάσει ένα ευχάριστο «διάλειμμα» από το άγχος, το στρες και τους έντονους και γρήγορους ρυθμούς της πόλης. Έρχεται σε γνωριμία με τα τοπικά ήθη και έθιμα, τα πολιτισμικά στοιχεία και τα αυθεντικά χαρακτηριστικά του τόπου που επισκέπτεται. Ο τουρίστας έρχεται σε στενή επαφή με το περιβάλλον και με δραστηριότητες, στις οποίες μπορεί να συμμετέχει, να ψυχαγωγηθεί, να αθληθεί και νιώσει τη χαρά της περιήγησης, της γνώσης και της ανακάλυψης. Μελετά οικολογικά φαινόμενα και αποκτά άμεση εμπειρία για περιβαλλοντικά προβλήματα. Επίσης ο περιηγητής με οικολογικό ενδιαφέρον μπορεί μέσα από τη συναναστροφή του με τη

φύση να ανακαλύψει τη φυσικότητά του και να αναθεωρήσει τον αγχώδη και πιεστικό τρόπο ζωής του. Στα πλαίσια του οικοτουρισμού ακόμη το άτομο με οικοτουριστικές δραστηριότητες λειτουργεί ως πρότυπο και συνιστά ενεργητικό αντικίνητρο για κάθε οικονομική δράση που υποβαθμίζει το περιβάλλον. Οποσδήποτε ο οικοτουρισμός εθίζει το νέο άτομο, που είναι αλλοτριωμένο από την κατανάλωση, σε περιβαλλοντικές εκδηλώσεις, οι οποίες τελικά διαμορφώνουν στο άτομο τη σύγχρονη οικολογική συνείδηση. Είναι επόμενο ο οικοτουρίστας να αναδεικνύεται σε υπεύθυνο, ενεργό άτομο, το οποίο με την πράσινη συνείδησή του αγωνίζεται για τον εξορθολογισμό της χρήσης του περιβάλλοντος.

ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Όταν η ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού δεν είναι συμβατή με τις αρχές της αειφορικής διαχείρισης έχει δυσμενείς επιπτώσεις στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Στην περίπτωση αυτή, οι επιπτώσεις αναφέρονται:

- Στην άναρχη και υπέρμετρη ανάπτυξη του σε βάρος της φέρουσας ικανότητας της περιοχής, που προκαλεί υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος των περιοχών.
- Στον κίνδυνο ανάπτυξης του τουρισμού στις περιφερειακές περιοχές εις βάρος της ζωής της υπαίθρου. Έχει παρατηρηθεί ότι σε περιοχές (ειδικότερα αγροτικές) που αναπτύχθηκε τουρισμός, τα αγροτικά επαγγέλματα εγκαταλείπονται ή μετατρέπονται σε δευτερες ασχολίες και μεγάλο μέρος του πληθυσμού απασχολείται σε καθαρά τουριστικά επαγγέλματα ή γενικότερα στον τομέα των υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα στις μεταφορές.
- Στην αλλοίωση του πολιτισμικού χαρακτήρα των περιοχών, στις περιπτώσεις που ο εναλλακτικός τουρισμός ακολουθήσει τα γνωστά αναπτυξιακά τουριστικά «πρότυπα» των περασμένων δεκαετιών (πρότυπα του μαζικού τουρισμού).
- Στον κίνδυνο αλλοίωσης οικοσυστημάτων, υδροβιότοπων και γενικά οικολογικά ευαίσθητων περιοχών.

- Στον κίνδυνο υπερσυγκέντρωσης τουριστών-επισκεπτών σε μία περιοχή με δυσμενή αποτελέσματα, όπως ρύπανση του περιβάλλοντος (γη, νερό, ατμόσφαιρα), ηχορύπανση.

Κάθε τουριστική ανάπτυξη πρέπει να επιτυγχάνει το σημείο ισορροπίας, ανάμεσα στις ανάγκες και παροχές των επισκεπτών και του οφέλους των ατόμων που αναπτύσσουν τον εναλλακτικό τουρισμό και να γίνεται σύμφωνα με τις αρχές της αειφορίας (όχι υπερσυγκεντρώσεις).

Κάθε μορφή βιομηχανοποίησης κυρίως από τους τουριστικούς επιχειρηματίες, οι οποίοι ενδιαφέρονται μόνο για το κέρδος κι όχι για την «σωστή» ανάπτυξή του και η εμπορευματοποίηση των προϊόντων οδηγούν στον εκφυλισμό του εναλλακτικού τουρισμού.

ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο οικοτουρισμός ως ιδέα έχει ανάγκη της διάδοσης και της διαφήμισης των περιβαλλοντικών δράσεων. Αυτό σημαίνει πως ο οικοτουρισμός για να αποτελέσει κίνημα και να αφυπνίσει το ενδιαφέρον του κοινού επιβάλλει την προβολή του και την κατάλληλη επέμβαση των μέσων. Η πληροφόρηση επίσης συμβάλλει στη διαβάθμιση του δημόσιου προβληματισμού ο οποίος με κριτήριο τη σοβαρότητα των αναγνωρισμένων ζητημάτων προάγει την ευθύνη και συνεπάγεται λύσεις.

Εάν δηλαδή προσφέρονται τόποι προορισμού με οικολογικό χαρακτήρα σε περιβαλλοντικά αμύητους επισκέπτες ενδέχεται τότε να αναπτυχθεί ρεύμα προς τη φύση και αγάπη για τον οικοτουρισμό. Για παράδειγμα, η επίσκεψη των νέων σε τόπους, που έχουν οικολογική ιστορία, εξασφαλίζει περιβαλλοντικά βιώματα που αποθηκεύονται στη μνήμη ως ευχάριστη εμπειρία.

Δεν είναι μικρότερης σημασίας στην ανάπτυξη οικοτουριστικής συνείδησης και η συμβολή της οικογένειας, η οποία όταν διακατέχεται από οικοτουριστικές αντιλήψεις εξ ορισμού τις μεταδίδει και στα νεότερα μέλη.

Μακράν ωστόσο από όλους τους συντελεστές της ανάπτυξης της οικολογικής διάθεσης είναι το σχολείο, το οποίο έχει τη δύναμη να προβάλλει τον οικοτουρισμό και να

αναδειξεί την αξία της φύσης μέσα από δραστηριότητες. Ειδικά, μέσα από εξορμήσεις στη φύση και με τη διακίνηση φιλοπεριβαλλοντικών ιδεών, ωθεί τον εκπαιδευόμενο να έρθει σε επαφή με το περιβάλλον, να μάθει να το αγαπά και να το προστατεύει.

Δεν μπορούν βεβαίως από την προσπάθεια αυτή να λείψουν οι πνευματικοί, οι οποίοι έχουν έναν ιδιαίτερο τρόπο να επικοινωνούν με το άτομο. Έτσι, όσον αφορά την προαγωγή της οικοτουριστικής συνείδησης η έγκυρη θέση των πνευματικών και η προσφορά εκ μέρους τους οικολογικών επιχειρημάτων βοηθά το κοινό να προσανατολίζεται περιβαλλοντικά και το κυριότερο να ακολουθεί δοκιμασμένες επιλογές.

Συμβολή μεγάλη στη διάδοση της ιδέας του οικοτουρισμού φαίνεται να έχει η τέχνη, η οποία με τη διαφήμιση και την οργανωμένη πλαστική, εικονική, κινηματογραφική και λογοτεχνική δημιουργία εξοικειώνει τον χρήστη με τη φύση.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Συγκεφαλαιώνοντας θα λέγαμε πως ο οικοτουρισμός ως εκδήλωση προηγείται τη εποχής του αφού ικανοποιεί την ανάγκη του διαχρονικού ανθρώπου για επιστροφή στη φύση. Παρά την αυτονόητη αξία του ο εναλλακτικός αυτός τουρισμός δεν τυχαίνει της ευρείας διάδοσης. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος και επειδή η σημασία του φυσικού τουρισμού είναι μεγάλη επιβάλλεται η καλλιέργεια της ιδέας του, η οποία για την επιτυχία της απαιτεί ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης και ενεργοποίηση των πάντων που έχουν αντίληψη, του γενικού χρέους ως προς τη φύση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαρβαρέσος Σ. (1998). Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα.
- Βαρβαρέσος, Σ. (1997). Τουρισμός οικονομικές προσεγγίσεις, Προπομπός
- Ηγουμενάκης, Ν., & Κ. Κραβαρίτης, & Π. Λύτρας. (1998). Εισαγωγή στον τουρισμό, INTERBOOKS.
- Καραμέρης Α., 1997: Οικοτουριστική ανάπτυξη των δασών. Πρακτικά συνεδρίου με θέμα: “ Τα δάση της χώρας μας ”. Δράμα
- Καραμέρης Α., 1999: Οικοτουρισμός - Προστασία Φύσης: Μία συμβιωτική σχέση.
- Κομίλης, Π., 2001. Οικοτουρισμός: Η εναλλακτική προοπτική αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Αθήνα: Προπομπός.
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού - WWF Ελλάς. 2000. Σχεδιασμός δράσεων πιλοτικού χαρακτήρα για την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού.
- Υπουργείο Ανάπτυξης, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 'Τουρισμός - Πολιτισμός', Υποπρόγραμμα 'Τουρισμός'.

Ξενόγλωσση

- Bell, S., 2001. Design for outdoor recreation. Spon Press, London, 217 pp.
- Dharmaratne G. S., F. Yee Sang, L. J. Walling., 2000. Tourism potentials for financing protected areas. Ann Tourism Res 27:590–610.
- Dibb, S. (1994). Pride and Ferrell. Marketing, concepts and strategies. Houghton Mifflin.

- Gunn, C.A., 1994. Tourism Planning: Basics, Concepts and Cases, 3rd edn (Washington, DC: Taylor & Francis).
- Harrison & W. Husbands (Eds) Practicing Responsible Tourism: International Case Studies in Tourism Planning, Policy and Development, pp. 380–403 (Canada: John Wiley & Sons, Inc).
- Hudman, L, E, and Hawkins, E., D. (1989). “Tourism in contemporary society: and introductory text”, Prentice Hall, στο Τσάρτας, Π. (1996).
- Inskeep, E. (1991). Tourism Planning: An integrated and sustainable approach, Van Nostrand Reinhold.
- Mathieson, A., & Wall, G. (1982). Tourism: economic, physical and social impacts, Longman Scientific.
- McHarg, I. L., 1969. Design with nature. Doubleday/Natural History Press, Doubleday & Company, Inc, Garden City.